

АНАЛІЗ СУЧАСНИХ МЕТОДІВ ОЦІНКИ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКА БАНКІВСЬКОЇ УСТАНОВИ

У статті проаналізовано методи і моделі оцінки кредитоспроможності позичальника, які застосовують зарубіжні та вітчизняні банківські установи. Відзначено малоефективність механічного перенесення зарубіжного досвіду на вітчизняну практику оцінки та аналізу кредитоспроможності позичальників. Висунуто пропозиції щодо вдосконалення методики комплексної оцінки кредитоспроможності позичальника.

Ключові слова: банківська установа, кредитоспроможність, позичальник, дискримінантний аналіз, моделі комплексного аналізу, правило “шести Сі”, CAMPARI.

Постановка проблеми. Розвиток банківської системи України останнім часом характеризується динамічним зростанням обсягів кредитного портфеля, що спричиняє зростання рівня ризику банківського кредитування.

Надаючи кредити, банк оцінює кредитоспроможність позичальників. Від результатів цього аналізу залежить, чи отримає позичальник кредит у повному обсязі. У сучасних умовах банківські установи розробляють різні підходи до оцінки та аналізу кредитоспроможності клієнтів, причому кожен банк окремо розробляє власну систему оцінки кредитоспроможності потенційного позичальника, виходячи з конкретних пріоритетних напрямків роботи банку, його спеціалізації, конкурентоспроможності, рівня економічної та політичної стабільності держави.

Відсутність науково-обґрунтованих методів оцінки кредитоспроможності позичальника і ризику неповернення кредиту можуть стати причиною погіршення якості кредитного портфеля. Це, в свою чергу, може призвести до погіршення фінансового стану чи банкрутства банківської установи. За даними американських аналітиків, 30-40 % прострочених кредитів виникають внаслідок недостатньо глибокого аналізу фінансового стану позичальника на попередній стадії переговорів [1].

Аналіз публікацій. Значний внесок у розробку питань оцінки кредитоспроможності позичальників зробили такі сучасні західні вчені: Е. Брігхем, Л. Гапєньскі, П. Роуз, Дж. Ф. Сінкі. Дослідженню питань оцінки кредитоспроможності позичальника банківських установ присвячені роботи і вітчизняних економістів: В. Вітлицького, О. Пернарівського, О. Дзюблюка, А. Мороза. Серед російських науковців можна відзначити роботи В. Єдронової, О. Лаврушина, Г. Панової, В. Усоскіна. Але ж проблему оцінки кредитоспроможності не можна вважати достатньо визначеною, оскільки й досі в теорії і практиці немає єдиного підходу до визначення системи показників, які комплексно ха-

рактизували б кредитоспроможність позичальника – клієнта банківської установи.

Мета статті – вдосконалення методики оцінки кредитоспроможності позичальника при банківському кредитуванні. Відповідно до поставленої мети визначено основне завдання дослідження – вивчення та аналіз існуючих методик оцінки кредитоспроможності позичальника.

Виклад основного матеріалу. Оптимізація кредитного портфеля має передбачати підвищення ефективності групи заходів, метою яких є уникнення ситуацій банку щодо неповернення основної суми боргу за виданими позичками та нарахованих відсотків. Отже, кредитоспроможність є тим фактором, оптимізація якого дозволить максимально мінімізувати кредитний ризик [2].

Під кредитоспроможністю позичальника банку прийнято розуміти його здатність повністю і в строк розрахуватися за своїми борговими зобов'язаннями перед банком. Кредитоспроможність підприємства формується як результат його фінансово-економічної діяльності і і відображає правильність використання фінансових ресурсів. Поняття кредитоспроможність можна розглядати таким чином: з одного боку, це оцінка платоспроможності клієнта банку в найближчій перспективі, з іншого – ступінь ризику банку, пов'язаного з можливістю неповернення кредиту в строк, який зазначено в кредитному договорі. За цими двома напрямками можна і ранжувати позичальників за їхньою надійністю, і залежно від цього визначити розмір кредиту, відсоткову ставку за кредитом, строк надання.

Кредитоспроможність позичальника залежить від багатьох факторів, тому оцінити та розрахувати кожний з них дуже не просто. Більшість показників, які аналізуються на практиці, базуються на даних минулих років чи на якусь конкретну дату. Але ж за цих умов не враховується вплив інфляції. Складність складають виявлення та кількісна оцінка таких показників, як репутація позичальників. На сучасному етапі розвитку економічної науки використовується велика кількість методів та підходів щодо оцінки кредитоспроможності, які не виключають один одного, а доповнюють – оцінюючи кредитоспроможність позичальника відповідно до реальності.

Згідно з класифікацією, яка запропонована професором І. В. Вишняковим [3], підходи до оцінки кредитоспроможності можна поділити на класифікаційні моделі та моделі на базі комплексного аналізу. З класифікаційних моделей виділяють прогнозні (дозволяють ранжувати позичальників залежно від загрози їх банкрутства) та рейтингові (дозволяють групувати позичальників залежно від їх категорії, яка ґрунтується на розрахованій групі фінансово-економічних показників).

Рейтингові оцінки дозволяють спрогнозувати здійснення в строк майбутніх платежів за кредитом, ліквідність і реальність оборотних активів, оцінити загальний фінансовий стан позичальника, а також дають можливість визначити межі зниження обсягу прибутку, в яких здійснюється погашення кредиту. Перевагами рейтингових моделей є їх простота, здатність розраху-

вати оптимальне значення за частковими показниками, здатність ранжування позичальників за результатами, комплексний підхід до оцінки кредитоспроможності (використовувані показники характеризують підприємства з різних боків діяльності позичальника).

Прогнозні моделі, які ми отримуємо завдяки використанню статистичних методів, використовуються для оцінки “якості” потенційних позичальників. При множинному дискримінантному аналізі використовується дискримінантна функція (Z), яка враховує коефіцієнти регресії та фактори, які характеризують фінансовий стан позичальника, в тому числі фінансові показники. Коефіцієнти регресії розраховуються за вибіркою підприємств, які вже збанкрутілі, чи вижили останнім часом. Якщо Z – оцінка підприємства знаходиться ближче до показника середньої фірми – банкрута, то за умови подальшого погіршення її фінансового стану вона збанкрутує. Складність полягає в тому, що не завжди можна знайти достатню кількість збанкрутілих підприємств однієї галузі для розрахунку коефіцієнта регресії. Найбільш відомі моделі множинного дискримінантного аналізу – це моделі Альтмана та Чессера, М.А. Федотової, Р.С. Сайфуліна, О.О. Терещенко [9].

Окрім моделей прогнозування вірогідності банкрутства позичальника, можуть бути використані спрощені моделі оцінки кредитоспроможності, які ґрунтуються на певній групі показників. При класифікації кредитів може бути використана модель CART. Це не параметрична модель, основні переваги якої полягають у здатності широкого використання, доступності для розуміння та легкості розрахунків, але ж при побудові використовуються складні статистичні методи. Недоліки класифікаційних моделей полягають в тому, що вони зосереджені на кількісних показниках, тобто не враховується вплив “якісних” показників, висока чутливість до недостовірності даних, громіздкість при використанні статистичних галузевих даних, вільний вибір системи показників. Ці моделі лише частково можуть дати висновки кредитним експертам про можливість надання кредиту позичальнику.

У рамках комплексних моделей аналізу можливе використання як кількісних, так і якісних характеристик позичальника. У практиці банків США використовується методика “СAMPARI” (яка полягає у виділенні з кредитної заявки та прилеглих фінансових документів найбільш вагомих факторів, які визначають діяльність позичальника, в їх оцінці та уточненні при особистій зустрічі з позичальником), та правило шести “Сі”: character – характер, capacity – здатність, cash – грошові кошти, collateral – забезпечення, conditions – умови, control – контроль. На перший погляд ці системи оцінки кредитоспроможності позичальника прийнятні для використання в сучасній практиці, вони всебічно і максимально комплексно характеризують позичальника. Але є цілий ряд проблем. Зупинимось більш докладно на системі оцінки кредитоспроможності “Шість Сі”. Перший показник “характер клієнта” – це репутація клієнта, ступінь його відповідальності за погашення боргу, чіткість уявлення про цільове призначення кредиту, відповідність мети кредиту кредитній політиці банку. Але ж з боку західних фахівців у сфері банківського менеджменту

цей показник відображається в кредитній історії позичальника, меті отримання кредиту, досвіді клієнта в складанні прогнозів, та наявності гарантів кредитора [8]. Як бачимо, цей показник у західній практиці більш деталізований, а увага приділяється рейтингові позичальника і його фінансово-аналітичним здібностям у сфері планування бізнесу.

Стосовно наступного показника “Сі” – здатність позичальника до запозичення коштів, вона означає наявність у позичальника юридичних прав на подання до банківської установи заявки на отримання кредиту та підпису кредитного договору, тобто визначення повноважень у представника суб’єкта господарської діяльності на здійснення такого роду операцій. Щодо тлумачення цього показника з боку західних фахівців, то воно дещо відрізняється: крім підтвердження юридичного статусу позичальника, повинен бути опис історії юридичного статусу, характеристика виробленої продукції, основних постачальників та споживачів.

Здатність заробляти гроші для погашення кредиту (третє “Сі”) в результаті здійснення поточної діяльності характеризується розрахунком фінансових коефіцієнтів, які відображають ступінь ліквідності балансу, прибутковістю діяльності, величиною грошових потоків, достатністю власного капіталу, доцільністю вкладання капіталу в діяльність, яка кредитується [5]. Сучасні методики оцінки кредитоспроможності, які використовуються в банківських установах, характеризуються такими коефіцієнтами: абсолютна ліквідність, проміжне покриття, загальний коефіцієнт покриття, коефіцієнт незалежності та ін. Проблемою є вироблення кількісних нормативів для порівняння, тому що є розкид значення показників, який обумовлений галузевим приналежністю, а нормативи, що наведені в економічній літературі, бажані значення фінансових коефіцієнтів не містять галузевих особливостей і специфіки діяльності підприємства. У зв’язку з відсутністю єдиної нормативної бази реальна оцінка фінансового стану підприємства – позичальника неможлива, тому що не має порівняльних найкращих показників, мінімально допустимих для конкретної галузі.

З огляду на недоліки у практиці вітчизняної банківської сфери, а також на роль кредитоспроможності позичальників як основного методу мінімізації кредитного ризику, вдосконалення цієї сфери аналітичної роботи може здійснюватись у двох напрямках: з одного боку, істотне розширення базового складу показників до рівня, який би дав усебічну характеристику різноманітним аспектам діяльності клієнта, а з другого – це активне використання аналізу грошового потоку підприємства, що дає можливість оцінити обороти коштів позичальника.

Під забезпеченням кредиту (четверта “Сі”) розуміють вартість активів позичальника і конкретне вторинне джерело погашення боргу (застава, гарантія, поручительство), передбачене у кредитному договорі. Досвід кредитування в західних країнах свідчить, що при аналізі забезпечення кредиту слід звертати особливу увагу на такі характеристики: термін служби, стан і структура активів позичальника. Тут велику роль відіграє фактор, пов’язаний з те-

хнологією. Якщо активи позичальника технологічно застаріли, то їх цінність як забезпечення буде невелика, оскільки їх важко буде перетворити в грошові засоби у випадку недостатності доходів позичальника для погашення заборгованості за кредитом.

До умов (п'ята "Сі"), в яких відбувається кредитна операція, відносять поточну або прогнозу економічну ситуації в країні, регіоні та галузі, політичні фактори. Ці умови визначають ступінь зовнішнього ризику банку і враховуються при вирішенні питання про стандарти банку для оцінки грошового потоку, ліквідності балансу, достатності капіталу, рівня менеджменту позичальника.

Контроль за законодавчими основами діяльності позичальника (шоста "Сі") відповідно до стандартів банку та його кредитної політики. Це зумовлює звернути увагу кредитного експерта на виконання таких умов: наявність законодавчої та нормативної баз для функціонування позичальника; вплив очікуваних змін у законодавстві на діяльність позичальника; відповідність даних у кредитній заявці про позичальника стандартам банку, які зафіксовані в кредитній політиці банку.

Викладені критеріальні складові кредитоспроможності клієнта банку визначають зміст способів її оцінювання. До цих способів належать:

- збір інформації про клієнта;
- оцінка менеджменту;
- аналіз грошового потоку;
- оцінка фінансової стійкості бізнесу клієнта на основі системи фінансових коефіцієнтів;
- оцінка ділового ризику;
- спостереження за роботою клієнта на місці.

Як показує практика, сьогодні вітчизняні комерційні банки, спираючись на власний і зарубіжний досвід, починають приділяти увагу оцінці фінансових можливостей позичальника [9]. При цьому використовуються сучасні програми експрес-аналізу фінансового стану підприємств, руху грошових потоків. Одночасно створюється інформаційна клієнтська база, що містить інформацію про кредитну історію позичальника, його ділову репутацію, стан рахунків та ін. Вважаємо, що аналітичні можливості такого підходу обмежені відсутністю єдиної нормативної бази, опорних (порівняльних) величин фінансових показників у відповідних галузях.

Крім того, результатом аналізу кредитоспроможності позичальника має бути визначення класу кредитоспроможності. Сьогодні немає єдиного, у тому числі галузевого, класифікатора кредитоспроможності й надійності підприємств. У розвинутих країнах існують рейтинги фінансового стану, надійності й кредитоспроможності фірм, що періодично публікуються і дають кредиторів можливість правильно оцінити свій ризик при видачі кредиту. Наші банки діють у цьому напрямку, скоріше за все, інтуїтивно, приділяючи більше

уваги кредитній історії позичальника і його діловій репутації, а не фінансовим можливостям [4].

Таким чином, створення єдиної нормативної бази для визначення фінансового стану підприємств і системи рейтингів надійності й кредитоспроможності підприємств, які періодично друкуються, могли б вирішити проблему визначення кредитоспроможності підприємств і мінімізувати ризики в банківській діяльності.

Висновки. Враховуючи досвід вітчизняної практики, а також міжнародний досвід організації кредитних відносин, доцільно створити єдину нормативну базу для визначення кредитоспроможності позичальників, вдосконалити методику оцінки кредитоспроможності, яка буде містити в собі певний набір часткових показників та розрахунок інтегрального показника, який буде враховувати вплив на кредитоспроможність позичальника різних кількісних та якісних факторів. У зв'язку з цим необхідно сконцентрувати увагу банківських працівників на необхідності підготовки положення, в якому детально розкрити питання кредитної політики банку з позицій мінімізації кредитного ризику, підготувавши необхідні методики оцінки кредитоспроможності позичальників, аналізу грошового потоку позичальника і самого банку з метою мінімізації ризиків.

Отже, оцінка кредитоспроможності позичальника – це надзвичайно важливе та актуальне на сьогодні питання, якому приділяється значна увага з боку працівників банків, проте вона потребує подальшої роботи. Тому надалі вивчення та оптимізація кредитних вкладень комерційними банками України буде відчутним поштовхом у покращенні економічної ситуації в країні.

Список літератури

1. Банковский портфель – 3 [Текст] : Книга менеджера по кредитам. Книга менеджера по расчётам. Книга менеджера по фондовым и трастовым операциям. Книга банковского бухгалтера и аудитора / отв. ред. Ю. И. Коробов, Ю. Б. Рубин, В. И. Солдаткина. – М. : СОМИНТЭК, 1995. – 759 с.
2. Бернстайн Л. Анализ финансовой отчётности. Теория, практика, интерпретация [Текст] : пер. с англ. / под ред. Я. В. Соколова. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 624 с.
3. Вишняков И. В. Методы и модели оценки кредитоспособности заёмщика [Текст] / И. В. Вишняков. – СПб. : СПбГИЭА, 1998. – 453 с.
4. Гриценко Р. Національні незалежні рейтингові агентства: концепція створення та функціонування [Текст] / Р. Гриценко // Вісник НБУ. – 2003. – № 6. – С. 22-24.
5. Погостинская Н. Н. Системный анализ финансовой отчётности [Текст] / Н. Н. Погостинская, Ю. А. Погостинский. – СПб., 1999. – 96 с.
6. Про кредитування [Електронний ресурс] : положення, затверджене постановою Правління Національного банку України від 28 вересня 1995 року № 246. – Режим доступу : www.bank.gov.ua.
7. Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків [Текст] : положення, затверджене постановою Правління Національного банку України від 6 липня 2000 року № 279 // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 2000. – № 9. – С. 54-73.
8. Роуз П. Банковский менеджмент [Текст] : пер. с англ. / П. Роуз. – М. : Дело, 1997. – 743 с.

9. Терещенко О. Дискримінантний аналіз в оцінці кредитоспроможності підприємства [Текст] О. Терещенко // Вісник НБУ. – 2003. – № 6. – С. 24-27.
10. Volkart R. Finanzmanagement. Beiträge zu Theorie und Praxis [Text]. – Zürich : Versus. Bd. 2. – 1998. – S. 310.
11. Zahlen zur wirtschaftlichen Entwicklung der Bundesrepublik Deutschland [Text]. – Köln : Institut der deutschen Wirtschaft, 1998 – S. 158.

Summary

The article deals with the methods and models of solvency assessment of borrowers who use services of foreign and domestic banks. The writer emphasizes low efficiency of mechanical transferring of other countries' experience into Ukrainian practice of assessment and analysis of borrowers' solvency. The writer also suggests the methods for improvement of integrated borrowers' solvency assessment.

Отримано 03.07.2008

Біломістний, О.М. Аналіз сучасних методів оцінки кредитоспроможності позичальника банківської установи / О.М. Біломістний // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць.- Суми: УАБС НБУ, 2008.- Вип. 23.- С. 196-204.